

مطالعه تطبیقی وضعیت زنان سرپرست خانوار در حقوق کار و تامین اجتماعی جمهوری اسلامی ایران و نظام بین الملل حقوق بشر

معصومه حیدری^۱

^۱ کارشناسی ارشد حقوق عمومی موسسه آموزش عالی طلوع مهر

چکیده

قانونگذار با توجه به اصل حفظ نهاد خانواده، اصل برقراری عدالت اجتماعی، اصل پیشگیری از مفاسد اجتماعی، اصل رعایت حقوق شهروندی و ... مکلف بوده است، تا حقوق زنان سرپرست خانوار را زیر چتر حمایتی خود قرار دهد. زنان سرپرست خانوار مسئولیت تأمین تمام یا بخشی از هزینه‌های زندگی یا نحوه هزینه کردن درآمدهای زندگی را بر عهده دارد. بر این اساس دولت مکلف است در جهت اعطای حقوق این زنان تدابیری بیاندیشد که از جمله آن‌ها می‌توان به پرداخت مستمری، ودیعه مسکن، بهبود تغذیه، خدمات درمانی و تسهیلات اشتغال‌زایی اشاره کرد که صراحتاً می‌توان گفت بسیاری از زنان از این حمایت‌های قانونی بی‌بهره‌اند. آمارها حکایت از آن دارد که حدود چهارده درصد از خانوارهای ایرانی را زنان سرپرست خانوار تشکیل می‌دهند که این افراد دارای مسائل و مشکلات اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی بوده و این امر پیامدهای منفی برای جامعه در پی دارد. در این راستا به نظر می‌رسد وضعیت زنان سرپرست خانوار در حقوق کار و تأمین اجتماعی آنچنان که شایسته است مورد توجه ویژه قرار نگرفته و به دلیل ناکارآمدی قوانین و عدم کفایت آن‌ها در حمایت از این قشر، مطالعه وضعیت این زنان، مشکلات و مسائل آنان و تدقیق در مبانی فقهی و اصول حمایتی از آنان و تحلیل و ارزیابی قوانین موجود، جهت حمایت هرچه بیشتر از این قشر از زنان لازم و ضروری به نظر می‌رسد. نتایج این پژوهش، بیانگر این است که در بالاترین سند حقوقی نظام توسعه اسلامی یعنی قانون اساسی صراحتاً جایگاه و شأنی مستقل و مجزا از بانوان اعلام شده و حقوق زن و مرد فارغ از جنسیت و قومیت همه در برابر قانون مساوی هستند و یکسان از قانون بهره‌مند می‌شوند. این تحقیق به روش توصیفی و تحلیلی انجام شده و شیوه جمع‌آوری و تدوین آن به روش تحقیق کتابخانه‌ای است که با استفاده از اسناد و مدارک قوانین ملی، سازمان ملل متحد، سازمان بین‌المللی کار، کتب، مقالات و ... است.

واژه‌های کلیدی: حقوق زنان، سرپرست خانوار، حقوق کار، تأمین اجتماعی، حقوق بشر.

مقدمه

زنان بی‌سرپرست و بدسرپرست به دلایلی چون فقر و وضعیت اقتصادی نامناسب، مشکلات اجتماعی- فرهنگی و شرایط روحی- روانی ویژه‌ای که دارند، از جمله آسیب‌پذیرترین اقشار جامعه به شمار می‌آیند. با توجه به داده‌های آماری که حاکی از روند رو به رشد تعداد زنان بی‌سرپرست و سرپرست خانوار در سه دهه اخیر است و مشکلات فراوان این زنان، نگاه ویژه به مسائل و مشکلات آن‌ها امری ضروری و تأمین نیازهای اساسی آنان از مهم‌ترین وظایف حکومت است. مشکلات جدید در جوامع امروزی همانند وقوع طلاق در سال‌های اول زندگی، اعتیاد، زندانی شدن به همراه عوامل سنتی نظیر مرگ و برخی بیماری‌های زمین‌گیر کننده شرایطی را برای تعداد زیادی از خانواده‌ها پیش آورده که در آن سرپرستی خانواده بر عهده یک نفر از والدین (اکثراً زنان) قرار گیرد. پدیده خانوارهای زن سرپرست در تمام دنیا رو به فزونی است. اغلب این خانوارها دارای مشکلات عدیده‌ای هستند، به گونه‌ای که اخیراً فزونی زنان سرپرست خانوار به صورت معضلی اجتماعی مطرح می‌شود. (شفیع آبادی، ۱۳۹۰: ۹۳) زنان مطلقه، زنان بیوه و زنانی که شوهرانشان مهاجرت کرده و یا اطلاعی از آنان در دست نیست، به عنوان زن سرپرست خانوار شناخته می‌شوند. به عبارت دیگر، زن سرپرست خانوار زنی است که بدون حضور منظم و یا حمایت یک مرد بزرگسال، سرپرستی خود یا یک خانواده را بر عهده دارد. (غلام نیارمی، ۱۴۰۰: ۵۵) سازمان تأمین اجتماعی به عنوان بزرگترین سازمان بیمه‌ای کشور، یکی از شاخص‌های اصلی توسعه اجتماعی محسوب می‌شود، بنابراین بررسی چگونگی ارائه تسهیلات و خدمات و جامعیت پوشش دهی آن برای زنان و مردان، می‌تواند سمت و سوی مسیر توسعه اجتماعی کشور را بر ما روشن سازد. زنان به عنوان نیمی از جمعیت کشور به دلیل ویژگی‌های سنتی جامعه ما از حضور همپای مردان در بازار کار محروم‌اند. بنابراین اکثریت زنان تحت پوشش سازمان تأمین اجتماعی در زمره بیمه شدگان تبعی‌اند. این در حالی است که با وجود شکافی که در تقسیم بندی سنتی حوزه خصوصی عمومی و تعلق زنان به عنوان جنس فرودست به حوزه خصوصی وارد شده است و زنان دوشادوش مردان در عرصه‌های مختلف اقتصادی، اجتماعی سیاسی به ایفای نقش مشغول‌اند، پایگاه واقعی زنان در تأمین اجتماعی در بسیاری از کشورها مورد سؤال قرار گرفته است. در این پژوهش، پس از مروری بر سیر شکل‌گیری سازمان تأمین اجتماعی، ضمن بررسی حمایت‌های سازمان تأمین اجتماعی از زنان به عنوان بیمه شده اصلی و یا تبعی، به طور مشخص به بررسی وضعیت زنان فاقد پوشش بیمه‌ای از جمله زنان مطلقه سرپرست خانوار پرداخته شده است و بررسی لزوم بیمه زنان فاقد پوشش بیمه‌ای و علل تفاوت برخی از قوانین بین زنان و مردان و تلاش برای ارائه راهکار مناسب در این خصوص مورد بحث قرار داده شده است. با توجه به اینکه در تمام مفاد قانون اساسی کشور بر لزوم تحقق برابری تحت رعایت موازین اسلام تأکید شده است و قوانین سازمان تأمین اجتماعی بر اساس قوانین حقوق بشر و اسناد سازمان بین‌المللی کار پایه ریزی شده اما از آنجایی که بیشتر زنان به دلایل زیادی از نظر اقتصادی و اجتماعی وابسته به مردان هستند و پس از جدایی از همسر و یا فوت وی دچار زیان‌های غیرقابل جبران می‌شوند، لذا توجه ویژه به زنان و بررسی مجدد قوانین سازمان تأمین اجتماعی، ضروری به نظر می‌رسد. ظهور حقوق زنان در عرصه سیاست بین‌المللی، سبب شکل‌گیری روابط پر فراز و نشیب کشورها با سازمان‌های بین‌المللی حقوق بشری شده است که این امر منجر به تصویب اسناد متعدد و ایجاد نهادها و تشکیل کنفرانس‌های بین‌المللی متعددی شده است. از جمله حقوقی که تحولی اساسی را در عرصه حقوق زنان بوجود آورده حق بر شناسایی حقوقی است که عقایدی را که زن را جنس درجه دوم تلقی می‌کردند، انکار می‌نماید. این حق که متضمن شناسایی حقوقی برابر برای زنان و مردان است مقارنت ویژه‌ای با حق زنان بر برابری دارد. در این میان، دیدگاه‌های غیرعادلانه‌ای که از گذشته‌های دور نسبت به مسائل زنان وجود داشته، افراط و تفریط‌های زیادی را نسبت به زنان رقم زده و ظلم و ستم‌های فراوانی را نسبت به ایشان روا داشته است. (حکیم زاده خوئی و همکاران، ۱۴۰۰: ۶۳) بنابراین در این پژوهش وضعیت زنان سرپرست خانوار در حقوق کار و تأمین اجتماعی جمهوری اسلامی ایران و نظام بین‌الملل حقوق بشر را به صورت تطبیقی مورد بررسی قرار خواهیم داد.

۱- مفهوم اصطلاحی زنان سرپرست خانوار

زنان سرپرست خانوار به کسانی گفته می‌شود که بدون حضور منظم و یا حمایت یک مرد بزرگ سال، سرپرستی خانوار را برعهده می‌گیرند و مسئولیت اداره اقتصادی، تصمیم‌گیری‌های عمده و حیاتی خانوار را بر عهده دارند. به طور کلی تعریف واژه زنان سرپرست خانوار تا حدودی دشوار است. زیرا در برخی خانواده‌ها، با وجود حضور مرد بزرگسال در خانواده، زنان نان آور خانواده هستند و در عمل خانواده به وسیله آنان سرپرستی می‌شود. پدیده زن سرپرست خانوار، یک واقعیت اجتماعی است که امروزه در تمام جوامع به چشم می‌خورد که متأسفانه در جامعه کنونی ما شمار این زنان در حال افزایش است. زنان سرپرست خانوار از همان زمان که همسر خود را به هر دلیلی از دست می‌دهند، مجبور به ایفای نقش‌های چندگانه‌ای می‌شوند که در تعارض با یکدیگر قرار دارند. گروه عمده‌ای از این زنان با فقر، ناتوانی، بی‌قدرتی به ویژه در اداره امور اقتصادی خانوار رو به رو هستند؛ به گونه‌ای که عزت نفس و سلامت روانی آنان را مختل و زمینه ابتلا به افسردگی و سایر اختلال‌ها را فراهم می‌سازد. این گروه، به دلیل این که توانایی اداره امور اقتصادی خود و خانواده خود را ندارند، به سازمان‌های حمایتی روی آورده و به کمک‌های موردی و مستمری‌های ناچیز این نهادها بسنده کرده و با مسایل زندگی در چارچوب خانه دست و پنجه نرم می‌کنند. از سوی دیگر، گروه دیگری از این زنان افزون بر ایفای نقش مادری، وارد عرصه اقتصادی و بازار اشتغال شده و امور اقتصادی خانواده را نیز هدایت می‌کنند و به دلیل عدم دسترسی به مشاغل با منزلت، مجبور به اشتغال در مشاغل حاشیه‌ای، نیمه وقت، غیررسمی و کم درآمد می‌گردند.

۲- مسائل اقتصادی زنان سرپرست خانوار

شرکت زنان در فعالیت‌های اقتصادی از آغاز پیدایش بشر واقعیتی انکار ناپذیر بوده است و از قدیم الایام زنان سهم عمده‌ای در تولید ملی داشته‌اند. معذالک کار آنان از بسیاری جهات متفاوت با کار مردان بوده و مسیری جدا از اشتغال مردان داشته است که از آن جمله می‌توان به نوع کار، ساعات کار، میزان دستمزد، سالهای شروع به کار، بازنشستگی و نوع مسئولیت‌ها اشاره کرد. از بدو تاریخ همواره زنان هم پای مردان در عرصه‌های اقتصادی حضور داشته‌اند. کانون خانوادگی را نیز زن به وجود آورده است و به تدریج نام مرد را هم در فهرست دست آموز خود وارد کرده و به او ادب آموخته و هنر معاشرت و آداب اجتماعی را که بنیان روان‌شناسی و مایه مدنیت است به او تعلیم داده است. توسعه اقتصادی- اجتماعی، گسترش آموزش، شهرنشینی و به طور کلی تحولاتی که در جوامع امروزی واقع شده، به دگرگونی کار زنان و نقش آنان در جامعه منجر شده است و زنان در بسیاری از شئون صنعتی و اداری مملکت به کار گرفته شده و به فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی پرداخته‌اند؛ تا جایی که در مباحث توسعه، مشارکت زنان و نحوه ایفای نقش آن در ساختار اقتصادی یکی از شاخص‌های نوسازی و توسعه اقتصادی قلمداد شده است و به عنوان الزام اقتصادی- اجتماعی پیشرفت جوامع از آنان یاد می‌شود. قوانین رسمی و قواعد اجتماعی مرتبط با حقوق و وظایف اجتماعی و فردی زنان، نیز بر میزان مشارکت اقتصادی آنها اثر می‌گذارد. در این مورد اگر قوانین مالکیت اموال، تقسیم ارث، تعیین همسر، تصمیم‌گیری در خانواده و انتخاب شغل، قوانین مرتبط با اشتغال زنان در جامعه و سیاست‌های دولتی موافق با گسترش اشتغال زنان باشد، تسهیلات لازم در به کارگیری زنان در مشاغل مهیا می‌شود. نقش قوانین حمایت‌کننده اشتغال زنان در آماده‌سازی محیط مناسب برای کار زنان مهم است آماده کردن این محیط مناسب در جایی که بازار دوگانه کار (برحسب جنس) وجود داشته و کار کردن زنان و مردان در یک مکان مشترک از نظر اجتماعی و فرهنگی دارای مشروعیت لازم نیست، از اهمیت خاصی برخوردار است. (هسائی زاده و امید، ۱۳۸۰: ۳۰) خوشبختانه در ایران با وجود موانعی که بر سر راه مشارکت زنان وجود دارد، زمینه‌های مساعد قانونی تا حدودی فراهم است. برای مثال به استناد ماده ۱۱۱۸ قانون مدنی مصوب ۱۳۱۳ شمسی: «زن می‌تواند در دارایی خود مستقلاً هر تصرفی که می‌خواهد بکند» بنابراین زنان ایرانی طبق قانون مسلط بر اموال شخصی خود بوده و همین اختیار به آنها نوید می‌دهد تا به انگیزه مال اندوزی راهی بازار کار شده و کسب درآمد کنند. به استناد ماده ۱۱۱۷ قانون مدنی: «شوهر می‌تواند زن خود را از

حرفه یا صنعتی که منافی مصالح خانوادگی یا حیثیات خود یا زن باشد منع کند.» اما ضمناً مفهوم مخالف این ماده قانونی چنین است: «شوهر نمی‌تواند زن را از حرفه یا صنعتی که منافی مصالح خانوادگی نیست منع کند. محاکم ایران میتوانند به نفع زنانی که در واحدهای تولیدی، صنعتی و خدماتی کشور به کار اشتغال دارند، حتی در صورت اعلام مخالفت شوهر انشاء رای کنند و قانون را فعال و تا پیش از اصلاح در جهت مشارکت و توسعه تفسیر کنند. (محمدی، ۱۳۸۵: ۶)

در اسلام، اشتغال زنان به عنوان یک حق به رسمیت شناخته شده و در کنار آن، به حیثیت و شخصیت زنان نیز توجه شده است. از اینرو این منشور اهتمام بر تبیین حقوق و تکالیف زنان در اسلام داشته و مبتنی بر قانون اساسی، اندیشه‌های والای بنیانگذار جمهوری اسلامی ایران و رهبر معظم انقلاب و با بهره‌گیری از سند چشم‌انداز ۲۰ ساله و سیاستهای کلی نظام و با لحاظ قوانین موجود و خلاها و کاستیهای آن و به منظور تحقق عدالت و انصاف در جامعه زنان مسلمان میباشد. این منشور با دیدی جامع و فراگیر تنظیم گردیده لذا مشتمل بر حقوق و تکالیف امضایی، تأسیسی و حقوق حمایتی و نیز حقوق مشترک بین همه انسان‌ها است.

در ماده واحده منشور حقوق و مسئولیت‌های زنان در نظام جمهوری اسلامی ایران بر اساس بندهای ۱ و ۱۸ وظایف شورای عالی انقلاب فرهنگی به عنوان یک سند مرجع در سیاستگذاری در امور فرهنگی و اجتماعی در ۳ بخش و ۵ فصل و ۱۴۸ بند در جلسه شماره ۵۴۶ مورخ ۸۳/۶/۳۱ شورای عالی انقلاب فرهنگی تصویب شد و کلیه دستگاههای ذیربط مکلفند برحسب وظایف دستگاهی و سازمانی جهت سیاستگذاری، اتخاذ تدابیر قانونی، تصمیمات و برنامه ریزی راجع به زنان، قواعد و اصول مندرج در این منشور را رعایت نمایند. این منشور مبنای معرفی و تبیین جایگاه زن در نظام جمهوری اسلامی ایران در مجامع بین‌المللی نیز قرار میگیرد. در قانون مدنی نیز در بخش مربوط به حقوق خانواده، همان مبانی ذکر شده در قانون اساسی با توجه به وحدت منشاء اسلامی و فقهی آنها قابل مشاهده است. در قانون مدنی، وظیفه اقتصادی تأمین معاش خانواده را بر عهده زوج گذارده است. بدین معنا که تأمین نفقه (خوراک، پوشاک، مسکن، مسکن) به طور متعارف و نیز تأمین هزینه‌های مربوط به آموزش و تربیت فرزندان به عهده شوهر می‌باشد. بنابراین با وجود این که زوجه حق دارا شدن و تملک را داراست، اما هیچگونه تعهدی در ارتباط با تأمین نیازهای اقتصادی خانواده بر عهده ندارد. همچنین، در نظام حقوقی ایران برخلاف بسیاری از کشورها کارگر زن با وجود دارا بودن درآمد، همچنان از حق دریافت نفقه، براساس احکام اسلامی برخوردار می‌باشد. از این رو در صورت استنکاف زوج از پرداخت نفقه، زوجه اعم از شاغل یا غیر شاغل میتواند در مراجع قضایی علیه زوج اقامه دعوا نموده و آن را مورد مطالبه قرار دهد. (میرخانی، ۱۳۷۹: ۱۲) به طور کلی باید گفت پس از پیروزی انقلاب اسلامی هنگام تصویب قانون اساسی، اشتغال زنان مورد توجه ویژه قرار گرفت و اختصاص قسمتی از مقدمه قانون اساسی به موضوع زن، نشانگر توجه و عنایت نظام جمهوری اسلامی به حقوق زنان است.

۳- بسترهای تقنینی و اجرایی تأمین اجتماعی زنان سرپرست خانوار

موضوع تأمین اجتماعی که در بسیاری از کشورها استفاده شده، امروزه به عنوان یکی از مباحث مهم حقوق بشر در سطح بین‌المللی است و تاکنون ده‌ها اعلامیه، میثاق و مقاله نامه در این خصوص مصوب شده است. تأمین اجتماعی در مفهوم امروزی خود نقش بارزی در حل بسیاری از مشکلات جامعه ایفا می‌کند. از آنجا که بهداشت و درمان و تأمین هزینه زندگی به هنگام بیماری و بیکاری و یا بازنشستگی و بی‌سرپرستی از مسائل مبتلابه خانواده‌ها به شمار می‌رود، تأمین خدمات مربوط به آنها از طریق نظام تأمین اجتماعی، ضمن آنکه تا حدود زیادی از سنگینی بار گران اقتصادی دولت و ملت می‌کاهد، امنیت خاطر را نیز همراه دارد. گستره‌ای از مسائل و مشکلات اقتصادی، فرهنگی و اجتماعی زندگی زنان بی‌سرپرست و بدسرپرست را به دلیل حذف و یا تضعیف حضور کارکردی همسر آنها تهدید می‌کند؛ از جمله مواردی که مشکلات عدیده این زنان را تقلیل می‌دهد و مایه دلگرمی بیشتر آنها میشود، تأمین زندگی و روشن بودن وضعیت آینده این قشر است که فراهم نمودن حداقل امکانات آن وظیفه هر دولتی است. تأمین اجتماعی زنان بی‌سرپرست و بدسرپرست با لحاظ جایگاه ویژه زنان در آموزه‌های غنی اسلام و

فرهنگ کشور ایران از یک سو و اهمیت ایفای رسالت خطیر مادری آن‌ها در تربیت نسل آینده کشور از سوی دیگر نظام جمهوری اسلامی را نسبت به این قشر، دغدغه مند کرده است. (ملکی، ۱۳۸۴: ۴۰) در این مبحث، تلاش بر این شده تا آخرین وضعیت مربوط به ساختارهای تقنینی و عملکرد نهادهای مجری تأمین اجتماعی زنان بی‌سرپرست و بدسرپرست مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۳- اقدامات و فعالیت‌های سازمان‌های دولتی

در حال حاضر، مراکز ارائه کننده خدمات حمایتی به زنان بی‌سرپرست و بدسرپرست در بخش نهادهای عمومی و دولتی عبارتند از:

۱-۱-۳- کمیته امداد امام خمینی

در کشور ما اقدامات ملی محدودی در زمینه فعالیت زنان انجام شده است. از مهمترین اقدامات انجام شده در خصوص فقرزدایی زنان در سال‌های اخیر می‌توان به فعالیت ارگان‌هایی مانند کمیته امداد امام خمینی (ره) اشاره کرد که بر موضوعاتی از قبیل کارآفرینی و مهارت‌آموزی زنان سرپرست خانوار تأکید می‌کند که البته این طرح‌ها سنتی بوده، پاسخگوی نیازهای زنان سرپرست خانوار نمی‌باشند. تأمین معاش در قالب پرداخت‌های نقدی مستمر و کمک‌های جنسی، تأمین خدمات بهداشتی و درمانی در چارچوب برنامه بیمه درمان اقشار نیازمند و منطبق با مقررات قانون بیمه همگانی خدمات درمانی کشور، تأمین بهسازی و ایمن‌سازی مسکن، تأمین زمینه، شرایط و فرصت اشتغال و خودکفایی اقتصادی، تأمین موجبات و وسایل آموزش و تحصیل در سطوح مختلف آموزش عمومی و تحصیلات دانشگاهی، تأمین موجبات و امکانات ازدواج و تشکیل خانواده، تأمین موجبات و کمک به آزادی و رهایی زندانیان معسر واجد صلاحیت و شرایط، زمینه‌های اصلی خدمات معمول در نهاد کمیته امام خمینی (ره) است که زنان و کودکان بی‌سرپرست و بدسرپرست، سالمندان روستایی بالای ۶۰ سال و افراد و خانواده‌های فقیر و کم‌درآمد روستایی و شهری، موضوع و محور اساسی حمایت‌ها و جامعه هدف می‌باشند. (محمدپور، ۱۳۹۱: ۳۵۵)

به بیانی دیگر، مأموریت اصلی کمیته امداد امام خمینی (ره)، بررسی و شناخت انواع محرومیت‌های مادی و معنوی نیازمندان و تبیین و تأمین نیازهای حمایتی، معیشتی، فرهنگی و ... فراهم آوردن امکانات لازم به منظور خوداتکایی افراد و خانواده‌های حمایت شده از طریق ایجاد اشتغال، اعطای وام، آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و ارائه خدمات لازم در حد امکان، ایجاد تسهیلات جهت خدمات بهداشتی، درمانی و اقدام به بیمه‌های درمانی، پرداخت مستمری، اعطای وام قرض‌الحسنه ضروری، کمک به تعمیر و تهیه مسکن، ازدواج و جهیزیه و ... است.

۲-۱-۳- سازمان بهزیستی کشور

معاونت امور اجتماعی سازمان بهزیستی کشور، وظیفه اصلی حمایت از زنان بی‌سرپرست و بدسرپرست و اجرای قانون تأمین زنان و کودکان بی‌سرپرست و قوانین مشابه را برعهده دارد. این معاونت با همکاری ۵ دفتر زیرمجموعه این معاونت به نامه‌ای دفتر امور زنان و خانواده، دفتر شبه خانواده، دفتر آسیب‌های اجتماعی، دفتر امور کودکان و نوجوانان و دفتر امور روستایی، به مددجویان به ویژه خانواده‌های بی‌سرپرست خدمت‌رسانی میکند (اداره کل روابط عمومی سازمان بهزیستی کشور). کمک‌های این سازمان به این زنان و خانواده‌های آنها برای رفع نیازهایشان، از قبیل مستمری نقدی و غیرنقدی، بیمه خدمات درمانی، پرداخت وام و ... است. (حاجی علی و تقی زاده، ۱۳۹۲: ۲۰)

۳-۱-۳- سازمان تأمین اجتماعی

به موجب ماده ۱ «قانون تأمین اجتماعی ۱۳۵۴»، اهداف سازمان عبارت است از: ۱- اجرا و تعمیم و گسترش انواع بیمه های اجتماعی؛ ۲- استقرار نظام هماهنگ و متناسب با برنامه های تأمین اجتماعی؛ ۳- تمرکز وجوه و درآمدهای موضوع قانون تأمین اجتماعی و سرمایه گذاری و بهره برداری از محل وجوه ذخایر. موضوع قانون تأمین اجتماعی عبارت است از: الف. حوادث و بیماری؛ ب. بارداری؛ ج. غرامت و دستمزد؛ د. از کارافتادگی؛ ه. بازنشستگی؛ و. مرگ؛ ز. مقرری بیمه بیکاری. برای روشن شدن برخی از موضوعهای مذکور شرح چند مورد ضروری به نظر می رسد که با استفاده از متن قانون تأمین اجتماعی ارائه می شود:

۱- غرامت و دستمزد: به وجوهی اطلاق می شود که در ایام بارداری، بیماری و عدم دریافت مزد یا حقوق به حکم قانون تأمین اجتماعی به جای مزد یا حقوق به بیمه شده پرداخت می شود. ۲- کمک ازدواج: مبلغی است که طبق شرایط خاصی برای جبران هزینه های ناشی از ازدواج به بیمه شده پرداخت می گردد. ۳- کمک عائله مندی: مبلغی است که طبق شرایط در مقابل عائله مندی توسط کارفرما به بیمه شده پرداخت می شود. ۴- از کارافتادگی: عبارت است از کاهش قدرت کار بیمه شده به نحوی که نتواند با اشتغال به کار سابق یا کار دیگری بیش از یک سوم از درآمد خود را به دست آورد. ۵- مستمری: عبارت از وجهی است که طبق شرایط مقرر در قانون تأمین اجتماعی به منظور جبران قطع تمام یا قسمتی از درآمد بیمه شده و در صورت فوت او برای تأمین معیشت بازماندگان وی به آن ها پرداخت می شود.

۳-۱-۴- نهادها در بخش خیریه و خصوصی

به تشکلهای مردمی گفته می شود که به صورت سازمانهای غیردولتی غیرانتفاعی و بدون وابستگی به دولت با تشکیلات و سازمانهای متناسب در جهت اهداف معینی فعالیت کند و اهداف آن حول موضوعات اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، آموزشی، بهداشتی، تحقیقاتی و یا امور خیریه ای باشد. بر اساس تعریف فوق سازمانهای غیردولتی زنان، به گروهی افراد هم هدف اطلاق می شود که به صورت غیرانتفاعی و بدون وابستگی به دولت توسط زنان و یا برای زنان در موضوعات مختلف اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، صنعتی و خیریه ای فعالیت داشته و برای افراد خارج از اعضای آن تشکیل می شود. نقش این سازمانها به ویژه مؤسسات غیردولتی خیریه ای در حمایت از اقشار کم درآمد و بی بضاعت به عنوان بخشی از جامعه که در مرحله آسیب پذیری قرار دارند، بسیار با اهمیت ارزیابی می شود؛ لذا این مراکز می توانند یاریگر و پشتیبان دولت در عرصه های حمایتی باشند. نهادهای مذکور به منظور تقویت بنیه اقتصادی زنان بی سرپرست و بدسرپرست خدمات زیر را ارائه می دهند:

- اشتغال زایی برای زنان سرپرست خانوار و بدسرپرست در زمینه های مختلف نظیر مشاغل خانگی، صنایع تبدیلی و مواد غذایی، صنایع دستی، تولید پوشاک و غیره؛ - پرداخت تسهیلات قرض الحسنه به بانوان سرپرست خانوار و بدسرپرست؛ - تأمین رایگان نیازهای ضروری نظیر تهیه خوراک، پوشاک، مسکن، بهداشت و غیره؛ - ایجاد فرصتهای اشتغال برای زنان سرپرست خانوار و بدسرپرست و سپس پرداخت حقوق برای جلوگیری از اعطای خدمات یک طرفه. (حیدری و جمشیدی، ۱۳۹۵: ۱۲۷)

۳-۱-۵- ستاد توانمندسازی شهرداری تهران

در دهه ۸۰ ستادی تحت عنوان ستاد توانمندسازی زنان سرپرست خانوار در شهرداری تهران به منظور حمایت بانوان سرپرست خانوار که تحت پوشش سایر نهادهای حمایتی همچون بهزیستی و کمیته امداد امام خمینی (ره) نبودند تاسیس شد. در این ستاد، از سال ۸۶ تا ۹۵ بیش از ۱۶ هزار خانواده زن سرپرست در مناطق ۲۲ گانه شهر تهران شناسایی شد و تسهیلاتی با هدف توانمند ساختن زنان سرپرست خانوار در ابعاد گوناگون روانشناختی، اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی و حقوقی، برای این قشر از جامعه در نظر گرفته شد. (محبی، ۱۳۹۷: ۱۸) از جمله این تسهیلات عبارتند از:

۱. انجام غربالگری های لازم برای آموزش و مهارت آموزی افراد
 ۲. شکل گیری ۱۴۹ مرکز به عنوان مرکز مهارت آموزی و فعالیت ۷ هزار ۸۸۲ نفر در این مراکز
 ۳. برپایی بازارچه های خوداشتغالی در دو نوع دائم و موقت برای فروش تولیدات زنان سرپرست خانوار
 ۴. مساعدت مالی بالغ بر هزار نفر از فرزندان زنان سرپرست خانوار
 ۵. اهدای ۳ هزار و ۲۶۵ قلم کالا شامل لوازم منزل، جهیزیه و سیسمونی به زنان سرپرست خانوار متقاضی
 ۶. برگزاری حدود ۵۷ هزار دوره آموزشی با موضوع آسیب های اجتماعی، حقوق، خانواده، رایانه، هنر، مهارت های زندگی و...
 ۷. راه اندازی اداره مددکاری و مشاوره با هدف ارتقای سطح سلامت روان خانواده های مورد حمایت
- همچنین از دیگر تسهیلات این ستاد راه اندازی بخش نذر فرهنگی (نذر وقت و تخصص) بود، که افراد متخصص در زمینه های مختلف خدمات پزشکی، آموزشی، روانشناسی، مشاوره و... ارائه می کردند، که این طرح ها مورد رضایت زنان سرپرست خانوار بوده است.
- به طور کلی در حال حاضر، حمایت هایی که از طریق سازمان های عمومی به زنان بی سرپرست و بدسرپرست ارائه می شود، گرچه بسیار ارزشمند بوده و مانع از نابودی اعضای این قبیل خانواده ها در اثر گرسنگی و بی سرپناهی می شود، اما به نظر می رسد این حمایت ها برای رفع مسائل و مشکلات این قشر آسیب پذیر جامعه، کفایت نمی کند.

۴- اشتغال زنان در اسناد بین المللی حقوق بشر

اسناد بین المللی و قوانین جمهوری اسلامی به شکل های گوناگون، به مسئله «اشتغال زنان» پرداخته اند که در ادامه مورد اشاره قرار می گیرند:

از میان انبوه اسناد بین المللی حقوق بشر که به اشتغال زنان پرداخته اند، تنها به مواردی از آنها می پردازیم: ۱- مقاوله نامه کار اجباری (مصوب ۱۳۰۳)؛ ۲- اعلامیه جهانی حقوق بشر (مصوب ۱۳۲۷)؛ ۳- مقاوله نامه تساوی اجرت کارگران زن و مرد در قبال کار هم ارزش (مصوب ۱۳۳۰)؛ ۴- مقاوله نامه نفی تبعیض در امور مربوط به استخدام و اشتغال (مصوب ۱۳۳۷)؛ ۵- میثاق بین المللی حقوق اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی (مصوب ۱۳۴۵)؛ ۶- اعلامیه تهران (مصوب ۱۳۴۷)؛ ۷- کنوانسیون رفع کلیه تبعیضات علیه زنان (مصوب ۱۳۵۸)؛ ۸- اعلامیه اسلامی حقوق بشر (مصوب ۱۳۶۹).

نتیجه گیری

با توجه به مطالبی که بیان شد مشخص می شود، در بالاترین سند حقوقی نظام توسعه اسلامی یعنی قانون اساسی صراحتاً جایگاه و شأنی مستقل و مجزا از بانوان اعلام شده و حقوق زن و مرد فارغ از جنسیت و قومیت همه در برابر قانون مساوی هستند و یکسان از قانون بهره مند می شوند. اصل ۲۱ قانون اساسی صراحتاً مقرر داشته: «دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلام تضمین نمایند و امور زیر را انجام دهد، مورد چهار این اصل به این موضوع اشاره می کند؛ ایجاد بیمه خاص بیوگان و زنان سالخورده و بی سرپرست». البته که در این اصل به جز زنان سرپرست خانواده، زنان خانه دار نیامده است، اما این اهمیت و توجه تحسین برانگیز قانون گذار در نظام حقوقی ما مبنی بر اینکه برای بیمه زنان هم قانون

گذاری نموده و هم در قانون اساسی که سند بالادستی است به آن تاکید نموده است ولی بحث بیمه زنان و اساساً نقش حقوق بانوان در نظام انقلاب اسلامی و در منطق و اندیشه اسلامی آنقدر جایگاه بالا و ویژه‌ای دارد که این اصل قانون اساسی به آن اختصاص پیدا کرده است. یک اصل دیگر که کلی‌تر از اصل ۲۱ است؛ اصل ۲۹ قانون اساسی که به این موارد اشاره دارد: «برخورداری از تامین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، از کارافتادگی، بی‌سرپرستی، در راه ماندگی، حوادث و سوانح، نیاز به خدمات بهداشتی درمانی و مراقبت‌های پزشکی به صورت بیمه و غیره، حقی است همگانی. دولت موظف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یک یک افراد کشور تأمین کند. در سیاست‌های کلی مکرر به بحث بیمه اشاره شده به نوعی در سیاست‌های کلی که سند مافوق قانون اساسی و مافوق قوانین عادی است، پیش‌بینی شده است. در سیاست‌های کلی خانواده ابلاغیه ۱۳۹۵/۶/۱۳، در سیاست‌های کلی جمعیت ابلاغیه ۱۳۹۳/۲/۳۰، سیاست‌های کلی برنامه ششم، سیاست‌های کلی سلامت، سیاست‌های کلی تحول در نظام آموزش و پرورش، سیاست‌های کلی نظام اداری، سیاست‌های کلی مواد مخدر و... همچنین مقام معظم رهبری می‌فرمایند بر روی کار زن خانه‌دار باید ارزش‌گذاری ویژه شود، زن خانه‌دار یک کار ارزشمند و تحسین برانگیز است و صرفاً یک کار معمولی در اندیشه و منظومه فکری ما نیست. بعضی می‌توانستند کار کنند یا به دنبال تحصیلات عالی باشند یا بعضی تحصیلات عالی داشتند، ولی بزرگ کردن فرزند را ترجیح دادند. رهبر اشاره دارند که خیلی از بانوانی که خانه‌دار هستند علی‌رغم ظرفیت اشتغال و تحصیل، از خودگذشتگی کردند و کار ارزشمند خانه‌داری را انتخاب کردند. در بیانات ایشان اشاره شد که برای این بانوان بیمه‌هایی در نظر گرفته شود؛ تامین اقتصادی، بیمه‌شان و بقیه چیزهایی که لازم است باید در نظر گرفته شود. یک مطلب دیگر که مقام معظم رهبری صراحتاً به بحث بیمه زنان اشاره کردند و در منویات خود آوردند، کل حاکمیت اعم از مجمع تشخیص، مجلس، دستگاه قضایی و... همه را مکلف کردند که در راستای پاسداشت مقام زن و بانوی مکرمه خانه‌دار همه توانمندی‌هایشان را بکار بگیرند. بنابراین گام‌های مثبتی که در حوزه تأمین اجتماعی و بیمه بانوان برداشته شده است در حالی که از قبل و ابتدای انقلاب هیچ سندی در مورد بیمه و تأمین اجتماعی وجود نداشته است. بند ۸ سیاست‌های کلی، ابلاغیه ۱۴۰۱/۱/۲۱ عنوان داشته است که کلیه دستگاه‌های مربوط به کشور می‌بایست نسبت به ارائه خدمات لازم برای تحکیم نهاد خانواده و فرزندآوری تمهیدات لازم را مذکور کند. البته قانونی تحت عنوان قانون زنان سرپرست خانوار در مقررات کشور به چشم نمی‌خورد اما، عنوان قانون بیمه صاحبان مشاغل آزاد یا قانون موضوع اصلاح بند ب و تبصره ۳ ماده ۴ قانون تأمین اجتماعی وجود دارد که قانون زنان سرپرست خانوار هم ذیل آن گنجانده می‌شود. در این قانون مقرر شده: سازمان تأمین اجتماعی مکلف است با رعایت مقررات عام تأمین اجتماعی صاحبان هرم و مشاغل آزاد را به صورت اختیاری در برابر تمام یا قسمتی از مزایای تأمین اجتماعی، بیمه کند. تمام یا قسمتی مثلاً بیمه از کارافتادگی، بیمه بازنشستگی، بیمه خدمات درمانی، بیمه بیکاری. بنابراین یکی از شمول آیین نامه اجرایی بیمه صاحبان هرم و مشاغل آزاد، زنان خانه‌دار و سرپرست خانوار هستند. ماده دوم این آیین نامه به مشمولین اشاره می‌کند: صاحبان هرم و مشاغل آزاد، کسانی که برای انجام حرفه و شغل مورد نظر با داشتن کارگر، کارفرما یا به تنهایی (خویش فرما) به استناد مجوز صادره از مراجع ذی صلاح و تشخیص هیئت مدیره سازمان تأمین اجتماعی به کاری اشتغال داشته و مشمول مقررات ماده خاص می‌باشد. ماده ۴ اشاره دارد که: حمایت‌هایی که قراره انجام شود ۳ سطر دارد؛ ۱- بیمه بازنشستگی با نرخ بیمه ۱۲ درصد ۲- بیمه بازنشستگی و فوت با نرخ ۱۴ درصد ۳- بیمه بازنشستگی فوت و از کارافتادگی با نرخ ۱۸ درصد. الان زنان سرپرست خانوار سه سطر بیمه دارند که می‌توانند در دستور کار قرار دهند و خودشان را بیمه کنند. به تناسب حق بیمه‌ای که پرداخت می‌کند از تسهیلات بیمه‌ای برخوردار می‌شوند. در نرخ بیمه ۱۲ درصد فرد بعد از ۳۵ سال کار به بیمه مراجعه می‌کند و حقوق ماهانه را به وی برمی‌گردانند. بیمه ۱۴ درصد هم شامل بازنشستگی و فوت است یعنی فرد مثلاً ۵ سال حق بیمه داده است بعد از فوت کردن مقرری‌اش به بازماندگان می‌رسد. در ماده ۳ قانون تأمین زنان و کودکان بی‌سرپرست مصوب ۱۳۷۱/۸/۲۴ آمده است که زنان و کودکان بی‌سرپرست از مستمری بازنشستگی، از کارافتادگی، بازماندگی بهره‌مند می‌شوند، ولی در این قانون هیچ نامی از حمایت‌های بیمه‌ای آورده نشده است. کمیته امداد امام خمینی (ره) نیز بر مبنای همان قانون اقدامات حمایتی خود را صورت می‌دهد. بنابراین تمرکزی

که در حوزه‌ی بیمه‌ای مانند بیمه‌ی درمانی، زنان و دختران بدسرپرست یا بی‌سرپرست یا بیوه‌شدگان یا سالخوردگان از سوی کمیته امداد یا سازمان بهزیستی صورت می‌گیرد، بر مبنای یک ماده حداقلی است و رویکرد آن‌ها مبتنی بر توانمندسازی نیست. از این رو مساله‌ای که اکنون مغفول مانده است توانمندسازی و خوداتکایی زنان سرپرست خانوار می‌باشد.

منابع

- آرتی‌دار، طیبیه، (۱۳۸۲)، قوانین و مقررات ویژه زنان در جمهوری اسلامی، تهران، زیتون.
- اداره کل امور بین الملل، (۱۳۸۴)، اصول و مبانی تأمین اجتماعی، تهران، چاپ شرکت انتشارات علمی و فرهنگی
- اداره تبلیغات و انتشارات مجلس شورای اسلامی، صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۵۸، تهران، مجلس، ج ۴.
- اداره تبلیغات و انتشارات مجلس شورای اسلامی، (۱۳۵۸)، صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، ج ۴
- ارشدی، مریم، (۱۳۸۴)، زنان و شش دوره نمایندگی مجلس شورای اسلامی»، ویژه نامه پیام زن، دفتر سوم، فروردین
- اسعدی، سیدحسن و اسعدی، سیده نگار، (۱۳۹۲)، دهکده جهانی، بنیاد حقوقی میزان، چاپ اول
- افتخاری عبدالرضا رکن الدین، دینانی لیلا، افتخاری احسان، (۱۳۹۵)، تحلیل محتوایی حقوق شهروندی روستایی در برنامه های پنج ساله توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. برنامه‌ریزی و آمایش فضا، (۲۱) ۲
- امیران بخشایش، عیسی، باریکلو، علیرضا، (۱۳۹۳)، مفهوم اصل جبران خسارت در حقوق بیمه، فصلنامه مجلس و راهبرد، سال بیست و یکم، شماره هشتاد، زمستان
- باباپور گل افشانی، محمدمهدی، سلطانی، محمدمهدی، (۱۳۹۵)، بررسی بازنگری قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران: فرآیند و دلایل تاخیر آن، فصلنامه تخصصی علوم سیاسی، دوره ۱۲، شماره ۳۵
- باباخانی، عطیه، (۱۳۸۷)، جامعه بین المللی و مقابله با نقض حقوق بشر دوستانه در بحران دارفور، مجله حقوقی
- بحرینی، احمد، (۱۴۰۱)، بررسی حقوقی حمایت از حقوق زنان کارگر طبق حقوق بین الملل کار، مجله پژوهش های معاصر در علوم و تحقیقات سال چهارم، شماره ۳۴،
- بعیدی نژاد، حمید و دریایی، محمد محسن و علی آبادی و مهدی، تحول در ساختار نظام ملل متحد، انتشارات وزارت امور خارجه، چاپ اول، ۱۳۸۴
- بلالی، اسماعیل، جعفری، راهله، (۱۳۹۴)، مقایسه همسانی و ناهمسانی نگرشها و رفتارهای اقتصادی زنان شاغل و غیرشاغل شهر همدان، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، سال هفدهم، شماره ۶۷،
- تاج مزینانی، علی اکبر، یاسری، زینب، (۱۳۹۲)، بررسی سیاست‌گذاری اشتغال زنان در جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، سال ۱۵، شماره ۵۹

ترابی، الله، (۱۳۹۴)، حقوق زنان در قوانین سازمان تأمین اجتماعی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه خوارزمی، نیمسال اول

ثقفی عامری، ناصر، (۱۳۷۰)، سازمان ملل متحد و مسئولیت حفظ صلح و امنیت بین المللی، تهران، دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی

جوادی آملی، عبدالله، (۱۳۸۶)، زن در آینه جلال و جمال، تهران، انتشارات اسراء، چاپ سوم

حاجی علی، فریبا، محمد تقی زاده، مهدیه، (۱۳۹۲)، مبانی فقهی - حقوقی، اصول و سیاست‌های حمایت از زنان بی‌سرپرست و بدسرپرست با رویکردی بر اندیشه‌های امام خمینی(س)، پژوهشنامه متین، دوره ۱۵، شماره ۵۸

حکیم‌پور، محمد، (۱۳۸۲)، حقوق زن در کشاکش سنت و تجدد، تهران، نواندیش

حکیم زاده خوئی، پیمان، رجب زاده، آرام، ستوده، شهلا، (۱۴۰۰)، اعتالی جایگاه حقوق بشری زنان با تأکید بر نظام حقوقی ایران. فصلنامه علمی فقه و حقوق نوین (۵) ۲

حسینی فیروز، سید فخرالدین؛ نوروزی باغمه، قدرت الله، (۱۴۰۰)، تحلیلی بر اصول، چالش‌ها و راهکارهای ارتقای کیفیت قانونگذاری؛ با تأکید بر قانونگذاری تأمین اجتماعی، دانشنامه حقوق اقتصادی بهار و تابستان، سال بیست و هشتم - شماره

حسینی سیده لطیفه، عصمتی، زینب، (۱۴۰۱)، برخورداری گروه‌های خاص از حق تأمین اجتماعی در پرتو معیارهای بین المللی و داخلی، مجله پژوهش‌های تطبیقی حقوق اسلام و غرب، دوره ۹، شماره ۳،

حیدری، احمد، (۱۳۸۴)، زن و خانواده در قوانین جمهوری اسلامی، ویژه نامه پیام زن، دفتر یکم، فروردین

حیدری، نصرت اله، جمشیدی، محسن، (۱۳۹۵)، نقش و جایگاه سازمان‌های مردم نهاد در مشارکت سیاسی، فصلنامه علوم سیاسی، دوره ۱۲، شماره ۳۶

خالق پرست، حسین، راسخ، محمد، نعیمی، عمران، (۱۳۹۶)، تحلیل حقوقی تأمین اجتماعی ایران در پرتو اصول و الگوهای نظام تأمین اجتماعی مطلوب، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفدهم، بهار، شماره ۶۴

خورسندیان، محمدعلی. (۱۳۹۰). وضعیت حقوقی اشتغال زوجین در قوانین موضوعه ایران و لایحه پیشنهادی حمایت خانواده، فقه و حقوق خانواده(ندای صادق)، دروه ۱۶، شماره ۵۴

دفتر امور زنان، (۱۳۷۲)، جایگاه زن در قانون، تهران، نهاد ریاست جمهوری.

دفتر هماهنگ کننده سازمان ملل متحد در ایران و مرکز اطلاعات سازمان ملل متحد در تهران، (۱۳۸۸)، سازمان ملل متحد در دنیای امروز، ترجمه علی ایثاری کسمایی، چاپ اول، انتشارات آبارون

رحمتی فر، سمانه، (۱۴۰۰)، واکاوی رویکرد نظام حقوقی ایران به وضعیت زنان خانه دار، دوفصلنامه حقوق بشر، سال شانزده، شماره ۱ بهار و تابستان، شماره پیاپی ۳۱

رفعت جاه، مریم، خیرخواه، فاطمه، (۱۳۹۲)، مسائل و چالش‌های اشتغال زنان در ایران از دیدگاه شاغلان پست‌های مدیریتی، فصلنامه مطالعات توسعه اجتماعی - فرهنگی، سال اول، شماره دوم

- زاهدی، فضل‌الله، (۱۳۸۱)، بررسی تطبیقی شرایط کار زنان، تهران، مؤسسه کار و تأمین اجتماعی.
- سپهری، محمدرضا، (۱۳۸۱)، حقوق بنیادین کار، تهران، مؤسسه کار و تأمین اجتماعی
- شاکری خوئی، احسان، کامران آذر، عذرا، (۱۳۹۶)، حقوق سیاسی زنان در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه زن و مطالعات خانواده، سال هشتم، شماره سی و ششم.
- شریفی، الهام؛ سعید رهایی و مسعود راعی، (۱۳۹۶)، عدالت سنجی شغل خانه‌داری زنان، آموزه‌های فقه مدنی، شماره ۱۵
- شیروودی، مرتضی، (۱۳۸۵)، قانون اساسی و زنان؛ (بررسی جایگاه قانونی زنان در قانون گذاری های مربوط به مسائل بانوان)، مجله معرفت، شماره ۱۰۶
- صائمیان صدیقه، (۱۳۹۲)، بررسی اشتغال زنان و توسعه، مجله تحول اداری، شماره ۱۷،
- صورت مشروح مذاکرات مجلس بررسی نهایی قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، تهران، اداره تبلیغات و انتشارات مجلس، ۱۳۶۸، ج ۴
- طاهری، آنهید، (۱۳۹۵)، تبعیض مثبت در حق اشتغال زنان؛ در حقوق ایران در مقایسه با حقوق بین الملل. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه علامه طباطبائی
- عبادی، شیرین، (۱۳۷۳)، تاریخچه و اسناد حقوق بشر در ایران، تهران، روشنگران.
- عریضی، فروغ السادات؛ منصور حقیقتیان و مرجان زرنندی خالدی، (۱۳۹۰)، بررسی عوامل اجتماعی مؤثر بر مشارکت اجتماعی زنان خانه دار شهر اصفهان، علوم اجتماعی شوشتر، شماره ۱۲
- عزیزی، ستار، (۱۳۸۶)، عناصر جنایت ژنوسید در رای ۲۶ فوریه ۲۰۰۷ دیوان بین المللی دادگستری و رویه دادگاه‌های بین المللی کیفری، مجله حقوقی، شماره ۳۶
- عصمتی، زینب، (۱۳۹۱)، زمینه های تحقق اصول حاکم بر حقوق تامین اجتماعی جمهوری اسلامی ایران، نشریه رفاه اجتماعی، دوره ۱۲، شماره ۴۴،
- علویان، محمدرضا، (۱۳۸۱)، کار زنان در حقوق ایران و حقوق بین المللی، تهران، روشنگران.
- فلاحتی، لیلا. (۱۳۹۳) تحلیل محتوایی حقوق شهروندی اجتماعی زنان در برنامه‌های پنج ساله توسعه اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران. پژوهشنامه زنان ۱۴۳- (۲۸)، ۱۰
- قاسمی، احسان، (۱۴۰۱)، اثرگذاری آراء دیوان عدالت اداری بر حقوق موضوعه تامین اجتماعی در نظام حقوقی کنونی، نشریه قانون یار، دوره ۶، شماره ۲۱
- کامل قالیباف، آتنا، احمدنیا، شیرین، (۱۳۹۶)، زنان سرپرست خانوار در تهران: مطالعه کیفی تجربیات، چالش‌ها و ظرفیت‌های آن‌ها، فصلنامه علمی - پژوهشی رفاه اجتماعی، سال هفدهم، تابستان، شماره ۶۵
- کدخدائی، عباسعلی، ساعد، نادر. (۱۳۹۱). نظام بین‌المللی حقوق بشر و جنگ نرم. فصلنامه علمی پژوهشی راهبرد فرهنگ، ۴(۱۶)،

گرامی زادگان، اشرف، (۱۳۸۴)، حضور و حقوق زنان در شش دوره مجلس شورای اسلامی»، ویژه نامه پیام زن، دفتر سوم، فروردین

لشگر شکن، مریم (۱۳۹۵) تأثیر قواعد حاکم بر اشتغال زنان بر نقش و کارکرد آنان در نظام خانوادگی و اجتماعی در پرتو قواعد اجتماعی اسلام و کنوانسیون‌های بین‌المللی. پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، دانشکده علوم انسانی

مالجو، محمد، (۱۳۸۱)، حقوق شهروندی و تامین اجتماعی، مجله مجلس و پژوهش، شماره ۳۳

مبشری، اسدالله، (۱۳۵۷)، حقوق بشر، تهران، دفتر نشر فرهنگ اسلامی.

محبی، سیده فاطمه، (۱۳۹۷)، کارنمای ۴ دهه تلاش در حوزه زنان و خانواده، تهران: شورای فرهنگی اجتماعی زنان و خانواده، روابط عمومی

محمدپور، احمد، بوستانی، داریوش، مهدی، علیزاده، (۱۳۹۱)، ارزیابی کیفی عملکرد سازمان های بهزیستی و کمیته امداد در کاهش فقر زنان سرپرست خانوار شهر ساری، نشریه: رفاه اجتماعی ، دوره ۱۲ ، شماره ۴۶

محمدی، مقداد، (۱۳۸۵)، اشتغال زنان و نقش آن در توسعه کشور، مجله دانش پژوهان، پاییز و زمستان، شماره ۹

معتمدی، غلامرضا، (۱۳۷۷)، قوانین و مقررات مربوط به زنان، تهران، ققنوس

ملکی، روح الله، (۱۳۸۴)، تامین اجتماعی به عنوان یک حق بشری، فصلنامه حقوق اساسی، شماره ۵

مهرپور، حسین، (۱۳۷۹)، حقوق زن از منظر حقوق داخلی، مبانی فقهی و موازین بین المللی، تهران، اطلاعات.

مهر پور، حسین، (۱۳۹۰)، نظام بین المللی حقوق بشر، تهران، انتشارات اطلاعات

میرخانی، عزت السادات، (۱۳۷۹)، گستره وظایف زن در قانون مدنی (قسمت هفتم / حقوق زوجین)، مجله مطالعات راهبردی زنان، شماره ۸

میرمحمدصادقی، حسین، (۱۳۷۷)، حقوق جزای بین الملل (مجموعه مقالات)، نشر میزان، چاپ اول

ناصر زاده، هوشنگ، (۱۳۷۲)، اعلامیه‌های حقوق بشر، تهران، ماجد، چ دوم.

نجف آبادی پور، محمدرضا ؛ بلوردی، طیبه (۱۳۹۹)، آسیب شناسی نظام تامین اجتماعی جمهوری اسلامی ایران از منظر اصول حقوقی حاکم بر آن، پژوهش‌های سیاسی و بین المللی زمستان، شماره ۴۵

نوری، یحیی، (۱۳۸۵)، حقوق زن در اسلام و جهان، تهران، انتشارات نوید نور، چاپ ششم

هدایت نیا، فرج الله. (۱۳۸۵). اشتغال زنان و مصلحت خانواده در قانون مدنی؛ بررسی فقهی حقوقی ماده ۱۱۱۷ قانون مدنی، کتاب زنان، شماره ۳۴

وطن پرست راضیه، (۱۳۸۰)، نگاهی کوتاه بر اشتغال زنان در دانشگاههای دولتی

ویژه، محمدرضا، کتابی رودی، احمد، (۱۳۹۶)، توسعه حقوق تامین اجتماعی در بستر حق بر توسعه، مجله مطالعات توسعه اجتماعی ایران، دوره ۱۰، شماره ۱

هسائی زاده، عبدالعلی و افسانه امیدی، (۱۳۸۰)، بررسی جایگاه زنان در اقتصاد غیررسمی، زن در توسعه و سیاست، ش ۲،

هکی، فرشید، (۱۳۸۹)، گفتمان حقوق بشر برای همه، تهران: مؤسسه مطالعات و پژوهشهای حقوقی شهر دانش.